Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ

Είδος: Εφημερίδα / Ένθετο: **ΤΕΧΝΕΣ ΚΑΙ ΓΡΑΜΜΑΤΑ**
Ημερομηνία: Σάββατο, 15-08-2009
Σελίδα: 7
Μέγεθος: 1363 cm ²
Μέση κυκλοφορία: 24230
Επικοινωνία εντύπου: (210) 4808000

Λέξη κλειδί: ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΤΑΚΗ

Στη σκιά της υπερδύναμης

Ιδέες από το αμερικανικό όνειρο

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΜΑΡΚΕΖΙΝΗΣ
Σκιές από την Αμερική, άρθρα και δοκίμια πάνω στον σύγχρονο αμερικανικό επεκτατισμό.
εκδ. Λιβάνη, σελ. 364

Του **ΒΑΣΙΛΗ ΜΑΓΚΛΑΡΑ**

Ο καθηγητής του Δικαίου του Πανεπιστημίου (μεταξύ άλλων) του Τέξας, Βασίλειος Μαρκεζίνης, συντάσσει στο «Σκιές από την Αμερική» μια σπονδυλωτή συλλογή άρθρων, που παρουσιάζει ενότητα ιδεών και περιεχομένου, με αιχμηρές κριτικές και θέσεις που εκπλήσσουν θετικά, ειδικά όταν προέρχονται από κάποιον που έχει διαγάγει το ωφελιμότερο μέρος του βίου του στο εξωτερικό. Η ζωή όμως του Μαρκεζίνη, όπως παρουσιάζεται συνοπτικά στο σύντομο βιογραφικό του βιβλίου, αλλά και μέσα από τις ιδέες που εκτίθενται στα άρθρα του, υπήρξε κάτι παραπάνω από στάσιμη, δίνοντάς του την ευκαιρία της

Ο Βασ. Μαρκεζίνης συγκεντρώνει και μεγάλο μέρος της κριτικής του στην τυχοδιωκτική διακυβέρνηση της περιόδου Μπους.

συγκρότησης μιας κοσμοπολίτικης ταυτότητας με συγκριτικά διαπολιτισμικά χαρακτηριστικά, αλλά και της υπέρβασης τετριμμένων θέσεων και ιδεών που ακολουθούν τη μονομερή προσέγγιση στο ίδιο πάντα ακροατήριο με τους ίδιους συνομιλητές.

Ο Μαρκεζίνης είχε την ευκαιρία να εξετάσει τις πολιτικές ιδέες, αλλά και τις διαφορετικές πολιτικές αξίες και από τη σκοπιά του «άλλου» και για το λόγο αυτό οι κριτικές του διαγνώσεις αξιολογούνται ως εγκυρότερες. Συγκεκριμένα, ο συγγραφέας, μέσα από τα δοκίμιά του, φαίνεται να διατηρεί με τις ΗΠΑ μια σχέση δεύτερης πατρίδας, μια δεύτερη συνείδηση συνήθειας και εξοικείωσης, που του επιτρέπει όμως να διαγιγνώσκει με ακρίβεια και ειλικρίνεια τα πολλαπλά προβλήματα που αντιμετωπίζει η «υπερδύναμη» στο εσωτερικό της και στις εξωτερικές της σχέσεις με τον υπόλοιπο κόσμο. Το αίτημα που προβάλλεται μέσα από την κριτική του είναι αυτό για μια καλύτερη Αμερική, υπό την έννοια των πολιτικών πρακτικών με γνώμονα τις αξίες της ειρήνης και της οικονομικής και πολιτικής δικαιοσύνης. Υπ' αυτό το πρίσμα, συγκεντρώνει και μεγάλο μέρος της κριτικής του στην τυχοδιωκτική διακυβέρνηση της περιόδου Μπους.

Το ευρωπαϊκό όραμα

Επιπλέον, όπως ο ίδιος δηλώνει, έχει ταχθεί ανεπιφύλακτα υπέρ της Ευρωπαϊκής Ιδέας, του ευρωπαϊκού οράματος το οποίο βρίσκεται, την παρούσα στιγμή, σε κακοξία λόγω των πολιτικών λαθών που έχουν διαπεσολαβήσει την πορεία προς την πολιτική και πολιτισμική κυρίως ένωση. Βέβαια, το ευρωπαϊκό εγχείρημα είναι πολύ μεγάλο και οδυνηρό (ας μην ξεχνάμε πως μόλις μισόν αιώνα πριν οι ευρωπαϊκοί λαοί αλληλοεξοντώνονταν) για να επιτευχθεί μέσω της βοήθειας μιας απλής και ευφυούς πολιτικής βούλησης που το υποστηρίζει. Η ουσιαστική ευρωπαϊκή ένωση με βεβαιότητα υπερέβαινε και ίσως ακόμα και σήμερα να υπερβαίνει τις τρέχουσες συνειδήσεις και δεν αρκεί πάντα μια απλή εκ των άνω ώθηση για τη δημιουργία μιας νέας ευρωπαϊκής ταυτότητας. Άλλωστε, διδασκόμενοι και εμείς από την αμερικανική ιστορία, διαπιστώνουμε με ευκολία ότι το αντίστοιχο όραμα των Ηνωμένων Πολιτειών, της μιας δηλαδή εθνικής ταυτότητας, υποβοηθούμενο και από τη γλωσσική ομοιομορφία, χρειάστηκε περισσότερο από ενάμιση αιώνα συνεχούς και ακατάβλητης προσπάθειας.

Διαβάζοντας κανείς τη συλλογή εμπεδώνει την αντίληψη που του δημιουργείται εξαρχής, ότι δηλαδή ο συγγραφέας έχει αφηγηματικές ικανότητες που σε καθηλώνουν, οι οποίες ωστόσο υπηρετούν εν τέλει πολιτικές ιδέες, καθώς η κάθε επιμέρους αφήγηση απολήγει σε μια πολιτική τοποθέτηση. Στο επίκεντρο της ανάλυσης βρίσκονται πάντα η ΗΠΑ και οι σχέσεις τους με τον υπόλοιπο κόσμο. Ο Μαρκεζίνης παρακολουθεί ιστορικά την πορεία των εν λόγω σχέσεων, χωρίς να περιορίζεται σε μια ανάλυση της τρέχουσας συγκυρίας. Μέσα από την αμερικανική ιστορική αναδίφηση αναζητά ωφέλιμα συμπεράσματα για τη συγκρότηση της ταυτότητας της αμερικανικής πολιτικής, συνδέοντας την εν λόγω ταυτότητα με τον υπόλοιπο κόσμο και τις αξίες της ειρήνευσης και της δημιουργικής συνύπαρξης. Ο συγγραφέας, σε αντίθεση με το συνήθη συγγραφικό κανόνα δεν ενδιαφέρεται για την ανάπτυξη καταγγελτικού αντι-αμερικανικού λόγου, αλλά για τη μελέτη της αμερικανικής πολιτικής από τη σκοπιά των αξιών που οφείλουν να εμπεριέχονται ως κανόνες στο εσωτερικό της. Αυτή η σκοπιά του «φίλου» αντιπαρατίθεται αιχμηρά από αυτήν του καθ' έξιν «εχθρού», που αποτελεί μέρος του προβλήματος της ύπαρξης εργαλειακών πολιτικών.

Αιχμηρή κριτική

Χαρακτηριστικό συνολικά του βιβλίου, το οποίο διατηρνά όλα τα άρθρα του συγγραφέα, φαίνεται να είναι εν τέλει η άφοβη και ακάλυπτη παρουσίαση ακόμα και της πιο αιχμηρής κριτικής. Ο Μαρκεζίνης παρουσιάζει με οξυδέρκεια τα συγκαλυμμένα αξιακά περιεχόμενα της εκάστοτε πολιτικής θέσης, χωρίς όμως να εισέρχεται ο ίδιος σε κυνικές αναλύσεις ούτε παραδοχές περί της αναγκαιότητας ύπαρξης μιας παγκόσμιας realpolitik. Ο Μαρκεζίνης δεν κρύβει σε κανένα σημείο του βιβλίου του αυτό που θέλει να πει εξαρχής και δεν εισέρχεται σε κανενός είδους προσχηματικής ευγένειας απέναντι στον αντίπαλο ή την αντίπαλη ιδέα. Το χαρακτηριστικό αυτό, ο χωρισμός δηλαδή συμφέροντος και ιδεών, είναι που κάνει την εν λόγω συλλογή άρθρων πολιτική, διαχωρίζοντάς την ξεκάθαρα από αντίστοιχες ναρκισσιστικές και «πολιτικάντικες» συλλογές.

Η διαρκής γοητεία του Φρόυντ

Δύο ελκυστικά επιστημονικά κείμενα που διεκδικούν λογοτεχνικές δάφνες

SIGMUND FREUD
Το ανοίκειο
μετ. Εμη Βαϊκούση
επίμετρο: Κύρκος Δοξιάδης
εκδ. Πλέθρον

MARK EDMUNDSON
Ο θάνατος του Σίγκμουντ Φρόυντ. Η κληρονομιά των τελευταίων ημερών του.
μετ. Γιώργος Λαμπράκος
εκδ. Πατάκη

Της **ΜΑΡΙΑΣ ΤΟΠΑΛΗ**

Κείμενα επιστημονικά αλλά τόσο καλογραμμένα ώστε διεκδικούν λογοτεχνικές δάφνες, έργα μεγάλων διανοητών, ελκυστικά και για τον μη ειδικό: σ' αυτά ανήκει, μαζί με άλλα κομψά μελετήματα του Φρόυντ (1856-1939), το «Ανοίκειο» (1919). Τη «φλέβα» του Φρόυντ, που συνομιλεί και εδώ προνομιακά με τους λογοτέχνες, απολαμβάνει το ελληνικό αναγνωστικό κοινό χάρη στα λαμπρά ελληνικά της Εμης Βαϊκούση. Το «Ανοίκειο» είναι άλλη μια «επιδρομή» της ψυχανάλυσης στα χωράφια της γλωσσολογίας, της λογοτεχνίας, της κριτικής. Αρκετά νωρίτερα (1908) ο Φρόυντ σημείωνε: «Εμάς τους ερασιτέχνες μας ερεθίζει πάντα έντονα να ξέρουμε από ποιά παίρνει αυτή η παράξενη προσωπικότητα, ο ποιητής, το υλικό του... και πώς πετυχαίνει να μας συγκινεί τόσο πολύ με αυτό, να μας προκαλεί ερεθίσματα για τα οποία ίσως και να μη θεωρούσαμε ποτέ ικανούς τους εαυτούς μας». Μια τυχοδιωκτική, αντισυμβατική εκδοχή του Φρόυντ κυριαρχεί στο βιβλίο του Εντμουντσον για τα τελευταία χρόνια και τον θάνατο του Βιεννέζου, που πέθανε εξόριστος στο Λονδίνο, ενώ ο Χίτλερ προέλαυνε στη Ευρώπη (τέσσερις από τις πέντε υπερήλικες αδερφές του θα έβρισκαν τον θάνατο στην Τρεμπλίνκα και στο Τερεζίνστατ). Ο Φρόυντ, λέει ο Εντμουντσον, «έλεγε ότι οι ποιητές είχαν προηγηθεί του ίδιου· αυτοί ήταν οι πρώτοι αληθινοί μελετητές του ασυνείδητου».

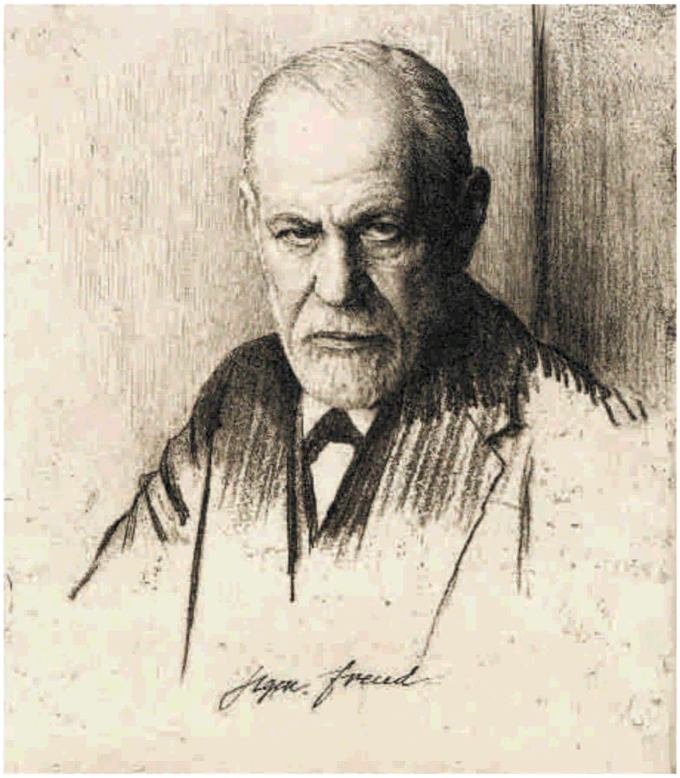

Σκίτσο του Ferdinand Schmutzer, 1926

Μετά την εμπνευσμένη περιήγησή του στα λεξικά, στους φιλοσοφικούς ορισμούς και στις ποιητικές μυθοπλασίες (την πρωτοκαθεδρία κατέχει ο Ε.Τ.Α. Χόφμαν με τα γνωστά «Παραμύθια» και με τα «Ελιξήρια του Διαβόλου»), ο Φρόυντ του «Ανοίκειου» δίνει μεν ιδέες και προβληματισμούς, αφήνει ωστόσο το ζήτημα ανοιχτό. Βρισκόμαστε, θυμίζουμε, στην πτητμένη, κατεστραμμένη Αυστρία μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Οι γιοι του Φρόυντ επιστρέφουν από το μέτωπο βαφτισμένοι στη φρίκη. Στα γερμανικά ο όρος «(un)heimlich») παραπέμπει στο οικείο που στοίχειωσε, στο μύχιο που δεν έμεινε, ως όφειλε, κρυφό, στο ταμπού που παραβιάστηκε μέσω της αποκάλυψης. Ανοίκεια, ενδεχομένως, και η ψυχανάλυση, λέει ο Φρόυντ, για τα όσα κρυμμένα φέρνει στο φως. Πρόκειται για μια ιδιαίτερης απόχρωσης φρίκη, που ο Φρόυντ αρνούνταν από το πλήθος των γλωσσικών-ποιητικών χρήσεών της.

«Ο Φρόυντ», σημειώνει πάλι ο Εντμουντσον, «είπε κάποτε ότι επινόησε την ψυχανάλυση επειδή αυτή δεν είχε βιβλιογραφία –δεν είχε δηλαδή ένα επίσημο σώμα μελετών της οποίες έπρεπε κανείς να κατέχει πλήρως για να εισέλθει στο πεδίο. Αυτό σήμαινε ότι ο Φρόυντ μπορούσε να διαβάζει κατά πώς ήθελε. Κι αυτό έκανε, διαρκώς»– μέχρι λίγο πριν από τον οδυνηρό θάνατό του από καρκίνο. Η συσκέτιση του φροϋδικού ανοίκειου με τη «γοτθική αισθητική» (Πόε, Χόφμαν) μοιάζει απαραγνώριστη (Τζ. Κοέν, Φρόυντ, εκδ. Πατάκη, 2008), μολονότι ο Κοέν επιρρίπτει στον Φρόυντ «βίαιη εργαλειοποίηση» της λογοτεχνίας, παραπέμποντας στη μελέτη του Νικολας Ρόυλ με τίτλο «Το Ανοίκειο».

Μπροστά στον καθρέφτη

Εγγύτερα στο φροϋδικό ανοίκειο βρίσκεται η δυσφορία, ακόμα και η φρίκη που μπορεί να προκαλέσει το –αποξενωμένο– είδωλό μας στον καθρέφτη. Στο «Ανοίκειο» ο Φρόυντ περιγράφει σχετική δική του δυσάρεστη εμπειρία, όταν καθρεφτίστηκε στην πόρτα του βαγκόν-λι κατά τη διάρκεια ενός νυχτερινού ταξιδιού. Αποφεύγει, ωστόσο, να συμπληρώσει ότι έτρεφε έντονη φοβία ακριβώς για τα σιδηροδρομικά ταξίδια! (Ε. Βάισβαΐλερ, Φρόυντ, Η βιογραφία μιας οικογένειας, Μεταίχμιο, 2006). Αραγε αποσιώπά αυτό που ο ίδιος διαπιστώνει ως σύζευξη του πολιτισμικού, του κοινού ανοίκειου (εδώ: του μοτίβου του σωσία), του οφειλόμενου σε προλήψεις και αρχέγονους φόβους που δεν έχουν ξεπεραστεί παρά μόνον επιφανειακά, με το συμπλεγματικά απωθημένο οικείο, το μύχιο της κάθε ατομικής περίπτωσης που επανέρχεται; Οι σιδηροδρομικές μεταφορές, βεβαίως, έμελλε σύντομα να γίνουν τωόντι «ανοίκειες», οδηγώντας χιλιάδες ομόθρησκους του Φρόυντ στα στρατόπεδα εξόντωσης...

Ιστορία, βιογραφία, επιστήμη και αισθητική σπανίως συνυφαίνονται τόσο μυθικά όσο στο πρόσωπό του, που επί έναν αιώνα τροφοδοτεί πλήθος αχρήστων κοίτες. Το ολιγοσέλιδο «Ανοίκειο» αποδεικνύεται συναφώς πλούσιο κοίτασμα, καθώς ο Ε.Τ.Α. Χόφμαν βρίσκεται –κατά «ανοίκεια» σύμπτωση– στην καρδιά και της φροϋδικής βιογραφίας. Τον Δεκέμβριο του 1881 καίγεται, λίγο πριν από την έναρξη της παράστασης, το κατάμεστο Ριγκτεάτερ της Βιέννης. Εκατοντάδες άνθρωποι χάνουν τη ζωή τους. Οι αδελφές Φρόυντ σώζονται, μολονότι είχαν εισιτήρια, καθώς την τελευταία στιγμή αποφασίζουν να μείνουν σπίτι, αφηγείται η Βάισβαΐλερ. Εξι χρόνια αργότερα οι νιόπαντροι Σιγκμουντ και Μάρθα Φρόυντ εγκαθίστανται σε διαμέρισμα του «οίκου ευλάσμου», του ορφειλόμενου σε προλήψεις και αρχέγονους φόβους που δεν έχουν ξεπεραστεί παρά μόνον επιφανειακά, με το συμπλεγματικά απωθημένο οικείο, το μύχιο της κάθε ατομικής περίπτωσης που επανέρχεται; Οι σιδηροδρομικές μεταφορές, βεβαίως, έμελλε σύντομα να γίνουν τωόντι «ανοίκειες», οδηγώντας χιλιάδες ομόθρησκους του Φρόυντ στα στρατόπεδα εξόντωσης...

Ιστορία, βιογραφία, επιστήμη και αισθητική σπανίως συνυφαίνονται τόσο μυθικά όσο στο πρόσωπό του, που επί έναν αιώνα τροφοδοτεί πλήθος αχρήστων κοίτες. Το ολιγοσέλιδο «Ανοίκειο» αποδεικνύεται συναφώς πλούσιο κοίτασμα, καθώς ο Ε.Τ.Α. Χόφμαν βρίσκεται –κατά «ανοίκεια» σύμπτωση– στην καρδιά και της φροϋδικής βιογραφίας. Τον Δεκέμβριο του 1881 καίγεται, λίγο πριν από την έναρξη της παράστασης, το κατάμεστο Ριγκτεάτερ της Βιέννης. Εκατοντάδες άνθρωποι χάνουν τη ζωή τους. Οι αδελφές Φρόυντ σώζονται, μολονότι είχαν εισιτήρια, καθώς την τελευταία στιγμή αποφασίζουν να μείνουν σπίτι, αφηγείται η Βάισβαΐλερ. Εξι χρόνια αργότερα οι νιόπαντροι Σιγκμουντ και Μάρθα Φρόυντ εγκαθίστανται σε διαμέρισμα του «οίκου ευλάσμου», του χτίστηκε πάνω στο καμένο θέατρο. Η παράσταση της μοιραίας βραδιάς; Η όπερα του Οφενμπαχ «Τα παραμύθια του Χόφμαν»! Επιπλέον, «ότι υπήρχε μια κατάρα γύρω από το έργο... το οποίο κατέβηκε αμέσως από όλα τα θέατρα του κόσμου».

Ο Φρόυντ, που δεν διστάζει βεβαίως να κατοικήσει στο, στοιχειωμένο για πολλούς, κτίριο, αυτοσκηνοθετείται πρωταγωνιστικά στο έργο που, με νιτσεϊκούς όρους, συγγράφει με τη ζωή του. Το φινάλε του αφηγείται με ένα αμερικανικής κοπής εγχείρημα ο Εντμουντσον. Ας το απολαύσουμε με τις επιφυλάξεις ενός δεμένου στο κατάρτι Οδυσσέα. Η πανταχού παρούσα «σύμπτωση» θα παρέπεμπε εδώ στις αντι-αμερικανικές προκαταλήψεις του ίδιου του Φρόυντ. Που ωστόσο λατρεύτηκε στην Αμερική, εν ζωή και μετά θάνατον. Και ούτω καθεξής - για να θυμηθούμε το δικό μας «ντίλι-ντίλι-ντίλι, ντίλι το καντήλι, που έφεγγε και κέντταγε η κόρη το μαντήλι...». Που θ' άρεσε πολύ στον Φρόυντ. Που, κατά τον Εντμουντσον, ενδιαφερόταν για «το περιθωριακό και το παρανομημένο», για «ανθρώπους και πράγματα που οι γιαγιάδες σχολίαζαν καθισμένες κοντά στο τζάκι».

www.clipnews.gr